

UOT:81

DOI: <https://doi.org/10.30546/09081.2024.1.1008>.

KOMMUNİKASIYANIN NƏZƏRİ MƏSƏLƏLƏRİ

Təranə HACIYEVA

Bakı Mühəndislik Universiteti,

Professor, filologiya elmləri doktoru

Məqalə haqqında məlumat	XÜLASƏ
<p><i>Məqalənin tarixi</i> Göndərildi: 2024-09-27 Yenidən işlənmiş formada alındı: 2024-09-27 Qəbul edildi: 2024-10-01 Onlayn mövcuddur</p> <p><i>Açar sözlər: kommunikasiya, informasiya, linqvokulturoloji, sosiolinqvistik, psixolinqvistik.</i></p>	<p><i>Kommunikasiya dilin tətbiqidir və determinant modelidir. Onun düzgün, sistemli şəkildə həyata keçirilməsi vacib şərtidir. Həmin şərtin reallaşması tətbiqi bacarıqlarla yanaşı mükəmməl məzmun və nəzəri müstəvi tələb edir. Kommunikasiya sistemli və çoxtərkibli prosesdir və kultural-linqvokulturoloji, sosial-sosiolinqvistik, psixoloji-psixolinqvistik, kibernetik, paralingvistik, tənqidi-məntiqilik, linqvistik-ritorik, semiotik və digər məzmun aspektlərinə malikdir. Kommunikasiyanın nəzəri məsələləri həmin aspektlərin şərhindən irəli gəlir. Bu amil nəzərə alınaraq məqalədə kommunikasiyanın nəzəri problemləri linqvokulturoloji, sosiolinqvistik, psixolinqvistik hədəflər ardıcılığı ilə izah edilir. Kommunikasiyanın nəzəri istiqamətləri prosesin integrativliyindən irəli gələn faktordur. Proses linqvistik hadisə olmaqla yanaşı özündə kultural, sosial, psixoloji məzmun və amilləri də birləşdirir. Kommunikasiyanın nəzər problemləri elmi-ənənəvi və fənlərarası tətbiqi bacarıqlara əsaslanır. Məqalədə kommunikasiya nəzəriyyəsinin praktik bacarıqlarla dialoqa girən problemlərinə yer verilib.</i></p>

THEORETICAL ISSUES OF COMMUNICATION

SUMMARY

Communication is the application of language and is a determinant model. It is important to implement it correctly and systematically. Realization of that condition requires excellent content and theoretical level along with applied skills. Communication is a systematic and multi-component process and has cultural-linguocultural, socio-linguistic, psychological-psycholinguistic, cybernetic, paralinguistic, critical-logical, linguistic-rhetorical, semiotic and other content aspects. Theoretical issues of communication arise from the interpretation of those aspects. Considering this factor, theoretical problems of communication are explained in the article in the sequence of linguocultural, sociolinguistic, psycholinguistic goals. The theoretical direction of communication is a factor arising from the integrative process. In addition to being a linguistic event, the process also combines cultural, social, and psychological content and factors. Communication problems are based on scientific-traditional and interdisciplinary applied skills. The article deals with the problems of communication theory that enter into dialogue with practical skills.

Key words: communication, information, linguistic, cultural, sociolinguistic, psycholinguistic.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ КОММУНИКАЦИИ

РЕЗЮМЕ

Коммуникация – это применение языка и определяющая модель. Его правильное и систематическое применение является важным условием. Реализация этого условия наряду с прикладными навыками требует идеальное содержание и теоретическую плоскость. Коммуникация представляет собой системный и многокомпонентный процесс и имеет культурно-лингвокультурологические, социо-социолингвистические, психолого-психолингвистические, кибернетические, паралингвистические, критически-логические, лингвистические

торические, семиотические и иные содержательные аспекты. Теоретические вопросы коммуникации возникают в результате толкования этих аспектов. Учитывая этот фактор, в статье раскрываются теоретические проблемы в последовательности лингвокультурных, социолингвистических, психолингвистических целей. Теоретическое направление коммуникации исходит из фактора интергративности процесса. Помимо того, что этот процесс является лингвистическим событием, он также сочетает в себе культурное, социальное и психологическое содержание и факторы. Теоретические проблемы коммуникации основываются на научно-традиционных и междисциплинарных прикладных навыках. В статье рассматриваются проблемы теории общения, вступающие в диалог с практическими навыками.

Ключевые слова: *коммуникация, информация, лингвокультурологическое, социолингвистическое, психолингвистическое.*

GİRİŞ

Tədqiqatın aktuallığı. Kommunikasiya nəzəriyyəsinin linqvistik, yaxud fənlərarası elm sahəsinin obyektini kimi sistemli tədqiq edilməməsi faktı məqalənin aktuallığını təmin edir.

Tədqiqatın yeniliyi. Kommunikasiya nəzəriyyəsi metamodel kimi və tərkib hissələrinin eynihüquqlu olması ilə, xüsusi düzülüşü ilə səciyyələnən determinant model kimi ilk dəfə bu məqalədə şərh edilir. Tədqiqatda kommunikasiyanın heterogen sistemliliyini sübut edən fənlərarası nəzəri mahiyyəti açılır.

Tədqiqatın metodu. Məqalədə təsviri, müqayisəli, analitik nəzəri tədqiqat metodlarından istifadə edilib.

Tədqiqatın məqsədi. Mükəmməl kommunikativ bacarıqlara yiyələnmə diskursoloji bütöv kimi elmi-nəzəri əsaslara istinad etmədən həyata keçirilə bilməz. Kommunikasiyanın təcrübədə modelləşmiş nəzəriyyəsinin sistemli tədqiqi və şərhli məqalənin məqsədini təşkil edir.

Tədqiqatın vəzifələri. Kommunikasiya nəzəriyyəsinin linqvokulturoloji, sosiolinqvistik, psixolinqvistik hədəflər ardıcılığı ilə izahı tədqiqatın vəzifələri sırasına daxildir.

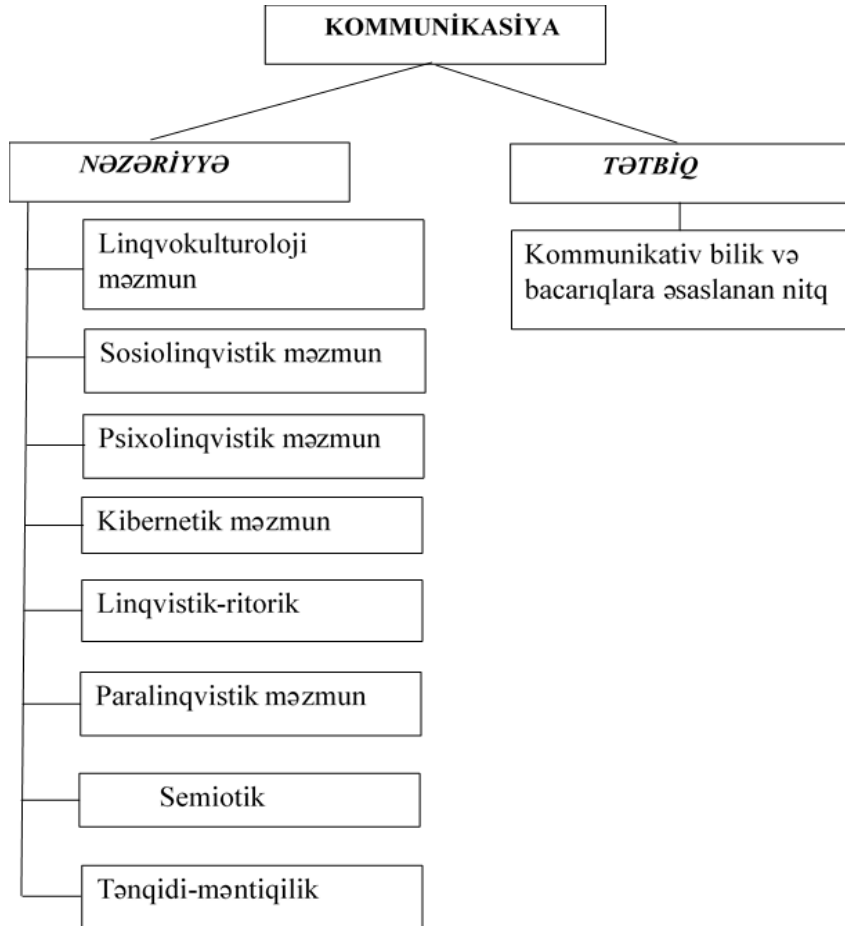
Tədqiqatın nəticəsi. Kommunikasiya dilin tətbiqi ilə reallaşan prosesdir, integrativ məzmunu malik olması onu çoxtərkibli prosesə çevirir. İntegrativlik sayəsində kommunikasiya həm tətbiqi, həm də nəzəri məzmunlu kompleks dəyərlərə malik olur. Nəticədə kommunikasiya kompleks dəyərlər sistemi olduğundan linqvistika ilə digər ictimai elmlərin vəhdətindən yaranmış müxtəlif fənlərarası elm sahələri tərəfindən tədqiq edilmək imkanına yiyələnir. Kommunikasiyanın fənlərarası elm sahələrinin obyektini olması müvafiq elmi anlayışları aktuallaşdırır: mədəniyyətlərarası kommunikasiya, diskurs və diskursoloji mədəniyyət, linqvodidaktik relevantlıq, dil fərdi linqvopolitoloji problem, kommunikasiyanın nitq mühiti, kommunikasiyanın determinant modeli, sosial status və motivasiyanın nəzərə alınması sosiolinqvistik problem, kommunikasiyanın nitqin psixologiyası, psixoloji funksiyaların nitqdə nəzərə alınması, motivasiya zəruriliyi, ünsiyyət və fəaliyyət vəhdətinin təminatı, pozitivlik, psixoloji arxetiplərə bələd olmaq, mümarisə, rəşional düşüncə psixolinqvistik problem kimi tədqiq edilmək imkanı qazanır.

Əsas hissə. Kommunikasiya anlayışının elmi mənbələrdə səviyyələrə malik olan metamodel (1, s.125) kimi təqdim edilmə faktı həmin anlayışın kibernetik, tənqidi-məntiqilik nəzəri və tətbiqi məzmunlu olmasına dəlalət edir. Kommunikasiyanın kibernetik məzmununu informasiya axını sayəsində təmin edilir. İnformasiya mübadiləsində mühakimə və ehtimalların əsaslandırılması faktı isə kommunikasiyanın tənqidi-məntiqilik məzmununu reallaşdırır.

Kommunikasiya zəngin nəzəri əsaslara malikdir və bu xüsusiyyət onun integrativliyindən irəli gəlir. Bu səbəbdən kommunikasiyanın nəzəri məsələləri bu prosesin fənlərarası elmi mahiyyətini əhatə edir və mahiyyətin açılışı ilk növbədə kommunikasiya və informasiya anlayışlarının şərhini tələb edir. Kommunikasiya informasiyadır, intellektual, işgüzar və emosional informasiyanın ötürülmə mexanizmi, modelidir, müvafiq bilik və bacarıq tələb edir. Kommunikasiya və informasiya anlayışları bir bütöv kimi qavranılsa da, biri digərinə eyni imtiyazla xidmət etmir. Bu anlayışların elmi-nəzəri, sosial status və imtiyazının fərqliliyi onların bir-birindən asılılıq dərəcəsi ilə müəyyənləşir. Belə ki, fəlsəfi izahına görə görünən və qavranılan hər bir keyfiyyət konkret informasiyadır. Buna baxmayaraq, bəzi mənbələrdə informasiya bilik kimi deyil, “interpretasiya sayəsində yaranan məna” kimi təqdim edilir (2). Bu müddəa informasiyanın subyektiv və obyektiv əsaslara malik olmasından irəli gəlsə də, doqma kimi qəbul edilə bilməz. İnformasiyanın təzahürü üçün faktdan dərkətməyə aparən təhlil tələb olunur. İnformasiya müşahidə edilənin göstərici və məlumata çevrilməsidir, çünki o, təhlilin, kontekstuallığın və dərkətmənin nəticəsidir və verilənlərin qavranılması kimi səciyyəlidir. Təsəvvürə əsaslanan, təxmin edilən keyfiyyət isə konkret informasiya olmaq hüququndan məhrum olur. Bu müddəa informasiyanın konseptual növünün mahiyyətinə kolğə salmaq kimi qəbul edilməməlidir. Məlumdur ki, informasiyanın klassik məzmun bölgüsündə onun konseptual, empirik, prosedural, siyasi, direktiv, stimullaşdırıcı kimi altı növü göstərilir. İnformasiyanın konseptual növü xüsusi məhsuldarlığa və optimallığa malikdir. O, bu xüsusiyyətlərə məhz ideoloji, nəzəri keyfiyyətləri sayəsində, hipotez və mücərrədiyyə əsaslanmasına görə yiyələnib. Deməli, informasiya kommunikasiyasız da mövcud olmaq imkanına malikdir. Ancaq kommunikasiya informasiya olmadan reallaşa bilməz.

Bir anlayış kimi kommunikasiya əlaqədir və iki aspektdə reallaşa bilər: “həm canlı, həm də cansız obyektlər” (3, s.704) arasında mövcud olur.

Dildən istifadə mexanizmi olan kommunikasiya kompleks dəyərlər sistemidir. Çoxtərkibli proses kimi nitq fəaliyyətində olan fərddən dil normalarını bilmək kimi linqvistik bacarıqlara yiyələnməni tələb edir. Eyni zamanda özündə sosial, kultural, psixoloji dəyərlərlə yanaşı, “informasiyalılıq, pozitivlik, dinamiklik, motivasiya yarada bilmək kimi ekstralingvistik keyfiyyətləri” (4, s.49-50) ehtiva edir. Kommunikasiyanın nəzəri problemlərinin, əsas modellərinin tədqiqi sübut edir ki, cəmiyyətin bütün sferalarını əhatə edən bu prosesin nəzəri müddəaları linqvistikadan başqa fəlsəfə, sosiologiya, semiotika, psixologiya, kulturologiya, informatika və digər elmlərlə əlaqəlidir (5). Təsədüfi deyildir ki, klassik kommunikasiya nəzəriyyəçisi Harold Lassuelin nəzəri müddəalarının kökündə “kommunikasiyanın elmlərin integrasiyasında öyrənilməsinin zəruriliyi, kommunikasiyanın semiotikaya əsaslanması” fikirləri dayanır (6). Bunlarla yanaşı, nəzəri problemlərin analizi göstərir ki, kommunikasiyanın uğurlu və səmərəli olması fərdin şəxsi keyfiyyətlərindən birbaşa asılıdır. Kommunikasiyanın nəzəri məsələlərinin tədqiqi heterogen sistem yaradır.

Kommunikasiya linqvokulturologiyanın obyektı kimi. Humanitar sahəyə aid olan istənilən elm sahəsinin mədəniyyətşünaslıqla müəyyən əlaqələrə malik olması fənlərarası qanunauyğun münasibətdən törənir. Dilçiliklə mədəniyyətşünaslığın sıx əlaqəsini tənzimləyən əsas amil dilin mədəniyyətin “yol xəritəsi”, göstəricisi olmasıdır. Dil mədəniyyətin, mədəniyyət dilin mühüm kateqoriyalarındandır. Belə əlaqənin kommunikasiya və mədəniyyətşünaslıq vəhdətində özünü büruzə verməsi elmi-nəzəri reallıqdır. Mədəniyyət kommunikasiya vasitəsilə ötürülür, qəbul edilir, inkişaf edir. Kommunikasiya həm də fəaliyyətin mədəni və sosial atributudur. Mədəniyyət də öz növbəsində kommunikasiyanın daxili və xarici mexanizmini tənzimləyən keyfiyyətdir.

Linqvokulturologiyanın fənlərarası elm sahəsi kimi yaranması iki elmi istiqamətlə əlaqəlidir. Birinci istiqamətin hədəfi individual məzmunludur. İstənilən kommunikasiyanı şərtləndirən kulturoloji amillərə informasiya ötürənin (adresantın), informasiya ötürülənin (adresatın) və informasiyanın, kommunikasiyanın funksiyasının, məzmun və məqsədinin, həyata keçirilmə mexanizminin mədəniyyət və etik qaydalar çərçivəsində reallaşması daxildir. Kommunikasiyanın zaman amili nəzərə alınmaqla nitq mədəniyyəti kriteriyalarına, sosial davranış, tərəf müqabilinə düzgün münasibətgöstərmə və müraciətmə tələblərinə uyğun reallaşması linqvokulturologiyanın birinci istiqamətinin mühüm şərtlərindəndir. Müxtəlif üslublarda həyata keçirilən kommunikasiya həmin mühitin tələb etdiyi şərtlərə uyğunlaşmaqla küll halında kommunikasiya mədəniyyətini yaradır. Kommunikasiya mədəniyyətinin əsas göstəricilərini səmimiyyət, təvazökarlıq, dinləmə, cavablandırma və toleyrantlıq təşkil edir.

Linqvokulturologiyanın yaranmasını zəruriləşdirən ikinci istiqamət toplum məzmunludur və anlayışların qarşılıqlı təsirini öyrənmək məqsədilə reallaşmış. Bu istiqamət dilin aid olduğu mədəniyyətin dilə təsirinin öyrənilməsi zərurətindən yaranıb və bir qayda olaraq, mədəniyyətlərarası kommunikasiya kimi şərh edilir. Məlumdur ki, dil sərbəst işarələr sistemi olmaqla yanaşı, özünün nominativ və kommunikativ funksiyalarında mənsub olduğu toplumun mədəniyyət konsepsiyasından irəli gələn kultural dəyərləri də əks etdirir. Bu səbəbdən mədəniyyətlərarası kommunikasiya yeni paradıqmada həyata keçirilən proses sayılır. Mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın linqvopolitoloji xüsusiyyətlərinin tədqiqi bir sıra anlayışları aktuallaşdıraraq akademik gündəmə gətirir. Tərcümə nəzəriyyəsi ilə birbaşa bağlı olan diskurs və diskursoloji mədəniyyət, linqvodidaktik relevantlıq kimi anlayışlar mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın aktual anlayışlarındandır.

Kommunikasiyanın linqvokulturoloji tədqiqinin ikinci istiqaməti elmi qanunauyğunluq nəticəsi kim dil fərdi anlayışını da aktuallaşdırır.

Dil fərdi anlayışı çoxşaxəli aspektlərə malikdir. Dildən istifadə bacarıq və imkanlarını əks etdirən bu anlayış dil istifadəçisi termini ilə də ifadə edilir və müasir dilçilikdə kommunikativ, struktur və funksional-strateji kimi səciyyələnən üç istiqamət üzrə araşdırılır.

Kommunikasiyanı linqvokulturoloji problem kimi səciyyələndirməyə imkan verən əsas amil məhz dil fərdi anlayışının kommunikativ istiqaməti əhatə edə bilməsidir. Dil fərdi termini kommunikativ istiqamətdə dildən istifadə edənin nitq yaradıcılığı prosesində iştirakı, məqsədyönlü diskursoloji fəaliyyəti kimi anlaşılır.

Dil fərdi, yaxud dil istifadəçisi termini dil daşıyıcısı anlayışı ilə eyni məzmunla malik deyil. Dil daşıyıcısı milli-mənəvi məzmun kəsb edən sosiolinqvistik anlayışdır. Dil daşıyıcısı həm ana dilinin, həm də onun aid olduğu mədəniyyət konsepsiyasının mənəvi varisi və ötürücüsüdür.

Dil istifadəçisi anlayışında linqvokultural məzmun sosiolinqvistik məzmunu üstələyir. Dil fərdi kommunikasiya məqsədilə istifadə etdiyi dillə yanaşı, qeyri-iradi olaraq, həmin dilin mənsub olduğu mədəniyyət konsepsiyasından da bəhrələnir. Bu fakt dil fərdinin kommunikasiyanın reallasdığı didən və həmin dilin aid olduğu kultural və etnolinqvistik dəyərlərdən sinxron bəhrələnmə mexanizmi olmasını təsdiqləyir.

Kollektiv təfəkkür məhsulu olan dil vahidləri, o cümlədən, frazeologizmlər də kommunikasiyanın linqvokultural aspektinin bariz nümunəsidir. Frazeoloji vahidlər nitqə xüsusi ifadəlilik, canlılıq və xəlqilik verir və bu vahidlərin mədəniyyətlərarası kommunikasiyada düzgün, məqsədyönlü istifadəsi dil fərdinin kommunikativ keyfiyyətinin yüksəlməsinə rəvac verir. Frazeologizmlərin müvafiq elmi mənbələrdə "kommunikativ kompetensiyaların açarı" (7,s.132) kimi təqdim edilməsi bu amildən irəli gəlir. Mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün dil fərdinin hər bir dilin zəruri və məhsuldar frazemlərini mənimsəməsi zəruri şərtlərdəndir.

Kommunikasiya sosiolinqvistikanın obyektı kimi. Kommunikasiyanın sosiolinqvistik aspektini tədqiq edənlərin gəldiyi fikrə görə, "kommunikativ kompetensiyanın əsasını sosiolinqvistik kompetensiya təşkil edir" (8, s.222). Kommunikasiyanın sosiolinqvistik kompetensiyaları sırasında nitq mühiti ünsiyyətin açarı rolunu oynayır. Nitqin törəndiyi dilin mühitinin kommunikativ kompetensiya sayıla bilməməsinin səbəbi bu anlayışın linqvopolitologiyanın obyektı olmasındadır. Dil mühiti politoloji mahiyyət kəsb edən dil siyasətini yetişdirir. "Dil siyasəti isə dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir, cəmiyyətin dilə münasibəti əsasında təşəkkül tapan elm

sahəsi (*sosiolinqvistika nəzərdə tutulur- T.H.*) bu problemi ətraflı öyrənmək səlahiyyətinə malik deyil" (9,s.134). Nitq mühiti həm də kommunikativ mühitdir, kommunikasiya aktının həyata keçirildiyi şəraitdir, özündə fərd, qrup, intellekt potensialı, kommunikator və resipiyent uzlaşması kimi məsələləri birləşdirir. Kommunikasiyanın digər sosiolinqvistik obyektləri nitq mühitindən törənən və onun tərkib hissələrinə çevrilən elementlərdir. Nitq aktının kommunikator və resipiyent uzlaşmasından kommunikasiyanın determinant modeli kimi sosiolinqvistik kompetensiya törənir. Kommunikasiya heterogen mahiyyətli sistemdir və onun determinant modelinin yaradılması, kompetensiya və faktların bir müstəvi üzrə xüsusi qayda ilə düzülüşü mütləq tələblərdəndir. Kommunikasiyanın nitq mühitindən törənən digər sosiolinqvistik obyekt sosial status və motivasiyanın nəzərə alınmasıdır, adresant və adresatların sosial statusunun, maraq dairəsinin düzgün müəyyənləşdirilməsidir.

Kommunikasiya psixolinqvistik obyekt kimi. Kommunikasiyanın psixolinqvistik məsələləri sosiolinqvistik məzmunu ilə müəyyən uyğunluq təşkil edir. Hər iki nəzəri məzmun aspektinin təməlinə nitq aktının fərdi-ictimai, mühitlə vəhdət amilləri dayanır. Sosiolinqvistik məzmununda mühitlə vəhdət adresantın adresata sosial qrup və sosial status cəhətdən uzlaşmasını tələb edir. Psixolinqvistik məzmun isə nitq fəaliyyətinə əsaslanır və prosesin kommunikatorla əlaqəli problemlərini şərh etməyə yönəlir, nitqin psixologiyasını öyrənir. Psixolinqvistika elm sahəsi kimi çoxistiqamətlidir və nitqin yaranmasının mental və fizioloji məsələlərinin tədqiqi ilə məşğuldur. Kommunikasiyanın psixolinqvistik problemləri səlahiyyət həddlərinə tabedir və onu kommunikasiyanın əsasən mental məsələləri maraqlandırır, yəni psixologiyanın səlahiyyətlərinə daxil olan obyekt və hədəflərin kommunikasiyada istifadə yolları elmi maraq hədəfinə çevrilir. Nitqin özünün də fizioloji proses olmasını nəzərə alsaq, kommunikasiyanın psixolinqvistik aspektini iki istiqamətdə şərh etmək mümkündür: mental və psixoloji. Məqalənin tədqiqat hədəfi kommunikasiyanın mental istiqamətli psixolinqvistik məsələləridir:

Psixoloji funksiyaların nitqdə nəzərə alınması. Psixologiya insan psixikasının inkişaf qanunlarını, kommunikasiya isə nitqin düzgünlüyünün, dəqiqliyinin və məqsədəməvafiqliyinin təmin edilməsini öyrənir. Bu iki amilin üzvi vəhdəti fərdin bilik, bacarıq və davranışının mühitə uyğunluğunu, psixikasının, təfəkkürünün, fəaliyyətinin məqsədyönlü inkişafını reallaşdırır. Yüksək səviyyəli mühitdə olduğunu dərk edən fərdin təfəkkürü, psixologiyası və nitqi rəsmi, akademik nitq kodları ilə yüklənir.

Motivasiya zəruriliyi. Müəyyən qədər sosiolinqvistik məzmunu da malik olan bu məsələ fəaliyyəti stimullaşdıran və çevikləşdirən əsas sosio-psixoloji amildir. Kommunikasiya da fəaliyyətdir, deməli, motivasiya kommunikasiyanı aktuallaşdıran, onu arzu edilən proses kimi reallaşdırən faktordur. Motivasiya kommunikasiyanın təşkilidir. Kommunikasiya təşəbbüsçüsü digərlərini motivasiya etmək üçün həmin şəxsləri maraqlandıracaq incəlikləri bilməlidir.

Ünsiyyət və fəaliyyət vəhdətinin təminatı. Ünsiyyət fəaliyyətin sərbəst məqsədə və motivə malik olan özünəməxsus formasıdır və fəaliyyəti tənzim edir, fəaliyyət məhz ünsiyyət sayəsində zənginləşir. Bəzən fəaliyyət ünsiyyətsiz ola bildiyi halda, ünsiyyət fəaliyyətsiz olur. Kommunikasiya isə ünsiyyət və fəaliyyəti özündə ehtiva edən interaktiv, yəni yalnız sözlərlə deyil, həm də hərəkətlərlə həyata keçirilən prosesdir.

Pozitivlik. Pozitivlik fərdin və kommunikasiyanın uğuru üçün vacib olan psixoloji keyfiyyətdir. Kommunikasiyanın pozitivliyini təmin edən göstəricilərə konstruktivlik, effektivlik, qarşılıqlı münasibətlərin müsbət istiqamətdə köklənməsi daxildir. Pozitivliyin hökm sürdüyü işgüzar və akademik mühitdə təfəkkür və nitqin konstruktivliyi öndə olan başlıca amildir.

Konstruktivlik mühüm kommunikativ keyfiyyət kimi özündə davranış və nitqin konkretliyini, nəzakət və səmimiyyət, ittihametmədən yayınmaq bacarıqlarını, dinləmək və sualvermə mədəniyyətini birləşdirir və kommunikativ pozitivliyi reallaşdırır. Pozitivlik isə fərdin fərqli mühitlərdə özünü təqdim strategiyasını şərtləndirən mədəniyyət yönümlü keyfiyyətdir.

Psixoloji arxetiplərə bələd olmaq. Arxetip çoxşaxəli termin kimi ədəbiyyatşünaslıqda, incəsənətdə, psixologiyada, təbiət elmlərində ilkin nümunə, yaxud proobraz mənalarda işlənir. Psixologiyada bu anlayış insan psixologiyasının struktur elementi kimi səciyyələndirilir. Mənəvi keyfiyyət göstəricisi olan həmin elementlər ilk insandan başlamaqla fərdlərin psixoloji tipini müəyyənləşdirən faktordur. Arxetipin ilk insandan başlamaqla insan tiplərini müəyyənləşdirən faktor kimi səciyyələnir. Bu fakt kommunikasiya prosesi üçün maraqlı və əhəmiyyətli olan "psixoloji arxetip" anlayışını işlətməyə imkan verir. Müasir kommunikasiyada psixoloji arxetiplər insan psixikasının təməlində dayanan universal energetik potensial kimi anlaşılır. Elmə adi, tədqiqatçı, müdrik, tabeədicisi, itaətkar, üsyankar, qəhrəman, qayğıkeş, estetik, şöhrətpərəst, maq, təlxək olmaqla on ikiklassik universal psixoloji arxetip növü məlumdur. Bu on iki növdən bir, yaxud bir neçəsi hər bir fərdin psixoloji keyfiyyətlərini formalaşdıran əsas amil sayılır. Bu baxımdan müasir kommunikasiyada iştirak edən şəxsin yuxarıda sadalanan universal energetik potensiala və psixoloji arxetiplərə bələd olması və həmin biliklərdən məqsədamüvafiq bəhrələnməsi zəruri kommunikativ keyfiyyətdir. Çünki arxetiplərə bələd olmaq fərdlərin kommunikasiyanı müşayiət edən hadisələri olduğu şəkildə və reallıqla qavramasına, yaşamasına və reaksiya verməsinə kömək edir.

Mümarisə. Mümarisə mənimsəməyə xidmət edən və şüurlu təkrarla səciyyələnən psixoloji fəaliyyət formasıdır, mənimsəmək, öyrənmək üçün təkrar-təkrar edilən məşqdır. Mümarisə adi təkrar deyil, məqsədə xidmət edən, kommunikativ vərdişlərin qarışılıqlı təsirinə və həmin vərdişlərin digərlərinə keçirilməsi ilə səciyyələnən fəaliyyətdir. Mümarisədə fərdin nə edəcəyini qabaqcadan bilməsi, qarşıya məqsəd qoyması, bu məqsədin nə qədər aydın dərk edilməsinin mümarisəyə bir o qədər yaxşı təsir göstərməsinin, mümarisə sayəsində fərdin öz işinə tənqidi yanaşmasının, fəaliyyətinin müsbət və mənfi cəhətlərini görüb, çatışmazlıqları müstəqil düzəldə bilməsinin əhəmiyyəti qeyd edilir. Kommunikasiya prosesində də kommunikatorun fəaliyyətini mükəmməl səviyyəyə çatdırması mühüm şərtlərdəndir. Bu baxımdan kommunikasiyanın keyfiyyətini yüksəldən bacarıqların vərdiş çevrilməsi üçün davamlı mümarisələrə ehtiyac duyulur.

Rasional düşüncə. Nitq təfəkkürün ifadəsidir. İnsan nəyi necə düşünürsə, elə də ifadə edir. Nitqin keyfiyyəti təfəkkürdən bəhrələnir. Deməli, nitqini düzgün və dəqiq qurmaq istəyən şəxs ilk növbədə təfəkkürünü həmin istiqamətə yönəltməlidir. Belə ki, hadisə və faktlara əsaslanan, hiss və həyəcana əsir olmayan təfəkkür sərrast və dəqiq nitqi reallaşdırır. Deməli, rasional düşüncəni yalnız emosiyalara deyil, fakt və hadisələrə, elmi qanunauyğunluğa, geniş təhlilə, obrazlı desək, "soyuqqanlı mühakimə"yə əsaslanan fikirlər formalaşdırır. Keyfiyyətli kommunikasiya üçün də mühüm olan amillərdən biri məhz düşüncənin rasionallığının təmin edilməsidir.

İSTİFADƏ EDİLƏN ƏDƏBİYYAT:

1. Craig, Robert T. Pragmatism in the Field of Communication Theory. Communication Theory. Blackwell Publishing Ltd.; International Communication Association, May 2007. - Т. 2007, № 17. - С. 125-145.
2. Hubert P. Yockey (2005). Information Theory, Evolution, and the Origin of Life. Cambridge University Press. p. 7. ISBN 978-0511546433
3. Ожегов С. И. & Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка - Москва, Издательство: Мир и образование - 2020 г. 2314 с.
4. Hacıyeva T.İ. Kommunikasiyanın linqvistik və ekstralingvistik xüsusiyyətləri. Journal of BEU.2023, v.7,n1. s.47-54
5. Кашкин В.Б. Введение в теорию коммуникации - Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. 175 с.
6. Lasswell H.D. Power and Personality - N.Y., 1948. p. 120
7. Верещагин Е.Н., Костомаров, В.Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании РКИ. — Москва, 1990. 211 с.
8. Ovchinnikova M.F. The sociolinguistic factors of the communicative situation and their realization in modern english. <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsiolingvisticheskie-factory>
9. Hacıyeva T.İ. Linqvopolitologiyanın aktual problemləri - Bakı, 2023. 331 s.